

І.І. Судак

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики
Київського міжнародного університету,
директор Коледжу Київського міжнародного університету*

Р.О. Манулатій

*студент 1-го курсу магістратури
Інституту міжнародних відносин
Київського міжнародного університету*

ПРОБЛЕМИ ЕТНІЧНОГО ТА РЕЛІГІЙНОГО ФАКТОРІВ У ЯВИЩІ ТЕРОРИЗМУ

У статті досліджено роль і місце етнічного та релігійного тероризму у світі. Проаналізовано причину виникнення релігійного й етнічного тероризму.

Ключові слова: тероризм, релігійний тероризм, ісламський фундаменталізм, вахабізм, етнічний тероризм.

Теракт 11 вересня 2001 року сколихнув увесь світ звісткою про загибель майже 3000 осіб і повним неспрацюванням оборонних сил США. Але саме ця точка відліку популяризувала такі течії тероризму, як релігійна й етнічна, і зробила назву “Іслам” майже прямим синонімом слова “тероризм”. Звичайно нинішній тероризм і його суб’єкти доволі відчутно відрізняються своїми принципами та методами втілення в життя терактів, але його суть залишається незмінною впродовж багатьох віків, а дві вищезгадані течії тероризму і є чи не найдавнішими і найконцептуальнішими. Проблема є актуальною, оскільки саме релігійний та етнічний тероризм найрозпоширеніший і найфанатичніший і може загрожувати будь-якій країні світу.

Об’єктом дослідження є основи релігійних та етнічних чинників у скоєнні терактів. Предметом є етнічні й релігійні чинники впливу на міжнародний тероризм.

Мета дослідження – визначити роль і місце релігійно-етнічних чинників у розвитку тероризму. Для досягнення поставленої мети визначено такі *завдання*:

- проаналізувати особливості релігійно-етнічного тероризму;
- визначити основні проблемні аспекти міжнародного тероризму;
- дослідити особливості релігійних та етнічних чинників у тероризмі.

Під час дослідження використовувалась *наукова література* для висвітлення загальних положень щодо сфер впливу на міжнародний тероризм. Зокрема, завдяки працям під редакцією Н.Н. Афанасьєва, В.Н. Журавля вдалося простежити й виокремити основні тенденції та положення щодо етнічно-релігійних чинників у міжнародному тероризмі [2; 4; 12].

Одна з найпоширеніших версій свідчить: у всьому винний конфлікт двох цивілізацій – християнської та ісламської.

Наскільки правильне таке твердження? Чи правда, що криза викликана суперечністю між ісламським і християнським світом, або ж релігійно-культурний складник – це лише зовнішній бік проблеми?

Історія людства показує, що майже в усіх війнах, які велися під релігійними прапорами, завжди переслідувалися й інші, цілком матеріальні цілі. І навіть у тому випадку, коли ми дійсно маємо справу з конфліктом цивілізацій, постає запитання: який його характер – зіткнення конкретних інтересів або неминуче протистояння, викликане принциповою ворожістю основ двох релігійних вчень? Просте порівняння Корану і Біблії показує, що вони мають, загалом-то, одну й ту ж етичну основу. Разом з тим, навіть у “новітнє” XXI століття релігійний чинник знову використовується як привід для здійснення терактів [9].

З точки зору ідентичності суб’єктів терористичної діяльності, тероризм може бути етнічним і релігійним. Суб’єктами етнічного тероризму є групи, чий статус визначається етнічною належністю. Цей різновид тероризму є прагненням до зміни форми державного устрою,

державотворення чи досягнення часткових змін у становищі відповідних етнічних груп.

Навідомішими прихильниками цієї течії є “Вітчизна басків і свобода” (ЕТА), заснована в 1959 році. На початковому етапі ідеологія базувалася на принципах марксизму. Діє в Іспанії і на південному заході Франції. Налічує кілька сотень членів, має суспільну підтримку в Країні Басків (автономний округ у складі Іспанії). Можливо, має контакти з Ірландською республіканською армією. У минулому підтримувалася Лівією, Ліваном, Нікарагуа, Кубою. 17 вересня 1998 оголосила “одностороннє і безстрокове” припинення вогню.

Прихильниками релігійного тероризму є терористичні організації, об’єднані належністю до однієї конфесії. Однією з причин виникнення тероризму на релігійному ґрунті є фундаменталізм, притаманний у різних формах усім світовим релігіям. Як свідчать дослідження, тероризм на релігійній основі виникає у випадку дискримінації певної релігійної групи.

Релігійний тероризм – аж ніяк не новітній винахід людства. Коли віра сліпа, завжди недалеко до фанатизму і готовності знищувати ближнього в ім’я, по суті, абстрактних символів. Однак чи можна говорити про те, що тероризм під релігійним прапором – це причина і каталізатор глобальної кризи? Або ж все-таки тероризм – це лише її наслідок? Можна допустити, що “релігійний” тероризм – одночасно і наслідок, і каталізатор глобальної кризи [4, с. 89–92].

Одним із стереотипів тероризму є те, що це явище вважається винаходом суто мусульманським. Іслам є ідеологічною системою, що впливає і на міжнародну політику.

Однією з причин виникнення конфліктів на релігійній основі є фундаменталізм, притаманний представникам усіх релігій.

З огляду на ідентичність суб’єктів терористичної діяльності, тероризм може бути етнічним і релігійним. Суб’єкти етнічного тероризму являють собою групи, чий статус визначено етнічною належністю. Дана різновидність тероризму є намаганням зміни форми державного правління, створення

самостійної держави, або досягнення часткових змін у становищі етнічних утворень. Організації цього типу є найтривалішими, тому що в їх основі поставлена цілком конкретна мета.

Релігійний тероризм представляють терористичні організації, об'єднані належністю до однієї конфесії. Нині християни становлять 38% усього населення планети, вони мають більшість у двох третинах країн світу на всіх континентах. Мусульмани становлять 18,9% населення і мешкають переважно в країнах Близького і Середнього Сходу, Північної Африки і Південно-Східної Азії; індуїсти – 13,3%; конфуціанці – 6,6%; буддисти – 6%; іудеї – 0,2%; атеїсти – приблизно 15% [5, с. 231–232].

Релігійний тероризм поділяється на фундаменталістський і сектантський.

До фундаменталістського зараховують ісламський тероризм. Його особливості зумовлені релігійною основою, що визначає індивідуальну мотивацію членів екстремістських груп, які на основі фанатизму здійснюють самогубні акції. Ісламська етика й естетика смерті є одним із фундаментів ісламського тероризму.

Сектантський тероризм здійснюється різноманітними сектами тоталітарного характеру, які розглядають насильство як умову захоплення влади та досягнення досконалішого стану суспільства. Об'єктом впливу для такого виду тероризму стає все суспільство. Прикладом є угруповання Менсона (США), Аум Сінріке (Японія) та інші.

Низку проявів терористичної активності умовно можна зарахувати до “світоглядного тероризму”. Мотивом такого тероризму є принципова незгода з панівними нормами та взаєминами. У Європі з'явилися групи, які ведуть боротьбу проти забруднення навколишнього середовища, убивств тварин, будівництва ядерних об'єктів цілком терористичними методами [10].

Кримінальний тероризм. Формально, кримінальна діяльність, яка здійснюється з корисливими мотивами, не розглядається в низці злочинів політичного характеру. Але,

розглядаючи злочинність у контексті політики, необхідно визнати, що в моменти політичної нестабільності деякі прояви звичайної злочинності набувають характеру вагомого політичного чинника.

Догматика ісламу дуже проста. Мусульманин повинен твердо вірити, що є тільки один бог – Аллах; що Мухаммед був його посланником-пророком; що до нього бог посилав людям й інших пророків – це біблійні Адам, Ной, Авраам, Мойсей, християнський Ісус, але Мухаммед вище них, що існують ангели й злі духи (джини). Утім, ці останні, що перейшли в іслам з давньоарабських вірувань, не завжди злі. Вони теж перебувають під владою бога і виконують його волю. В останній день світу мертві воскреснуть і всі отримають відплати за свої справи: праведні, що шанують Бога, будуть насолоджуватись у раю, грішні й невірні – горіти в пеклі. І нарешті, існує божественне приречення, бо Аллах кожній людині наперед призначив його долю [2, с. 342–356]

Одне з приписів мусульманської релігії полягає у священній війні за віру (джихад). Це цілком зрозуміло, якщо згадати, що саме мусульманський рух виник з потреби арабів в об'єднанні і в добуванні нової землі.

У новітній час ускладнення соціально-економічних і політичних умов викликали появу нових сект в ісламі. Серед бедуїнів Аравії у XVIII столітті виникла течія ваххабітів (послідовників Муххамеда ібн Абдель Ваххаба), у якій відбився стихійний протест проти багатства і розкоші міських купців і багатіїв. Ваххабіти вимагали повернення до патріархальної простоти життя перших віків ісламу, суворого виконання запропонованих обрядів і заборон, знищення розкоші, боролися з європейськими культурними впливами, не визнавали культу святих, поклонялися тільки одному Богу [7, с. 24].

Характерна особливість мусульманської релігії полягає в тому, що вона енергійно втручається в усі боки життя людей. І особисте, і сімейне життя віруючих мусульман, і вся громадське життя, політика, правові відносини, суд, культурний уклад – усе це повинно бути підпорядковане цілком релігійним законам. За

старих часів у мусульманських країнах мало місце повне зрощення державної та церковної влади: глава держави (халіф, падишах) вважався спадкоємцем пророка, вище духовенство формувало штат його радників, суд повністю перебував у руках духовних осіб. І кримінальне, і цивільне право було побудоване цілком на релігійному законі – Шаріаті. Стежили за виконанням норм шаріату і тлумачили їх мусульманські богослови.

Ісламський, тобто виправданий з позицій ісламу, тероризм має ту ж природу, що й тероризм інших ідеологічних відтінків: залякування, шантаж як засіб досягти політичної мети, яку іншими шляхами домогтися неможливо.

Ісламський тероризм можна розглядати як породження релігійного фанатизму, властивого не тільки мусульманам (приклад – католицька ІРА в Ольстері) [3, с. 74–89].

Найбільшим організатором ісламського тероризму вважається нині угруповання Аль-Каїда, яка створила фонд «Всесвітнього ісламського фронту джихаду проти хрестоносців і іудеїв» на базі декількох екстремістських ісламістських організацій.

Головними об'єктами джихаду виступають Ізраїль і США. Ізраїль “захопив мусульманську Палестину”; він контролює територію аль-Харам аш-Шаріф (Храмову гору) в Єрусалимі, де розташована мечеть Аль-Акса – третя за значенням святиня ісламу після Кааби в Мекці і мечеті Пророка в Медіні. Багато мусульман впевнені, що іудеї мріють зруйнувати цю мечеть, щоб відновити на її місці Єрусалимський храм.

Ще одним з проявів мусульманського тероризму є така течія, як ваххабізм. Ідеологія ваххабізму стала основою відомих міжнародних терористичних організацій “Брати Мусульмани”, “Джамаат ісламі”, “Хезб-ут-Тахрір” та ін. [10].

Терміном «ваххабізм» прийнято називати релігійно-політична секту, що виникла в Аравії в середині XVIII ст. на основі вчення Мухаммада ібн Абд аль-Ваххаба. Це вчення згодом стало ідеологією першої держави Саудитів і помітно вплинуло на становлення і розвиток так званої “фундаменталістської” тенденції серед мусульман-сунітів.

Термін “ваххабіти” ніколи не застосовувався самими його послідовниками. Крім того, вони категорично відкидали і відкидають правомірність його вживання, називаючи себе “муваххідун” – “послідовники єдинобожжя” або “салафітами” – “прихильниками початкового ісламу”. Проте терміни «ваххабізм», «ваххабіти» вперше зустрічаються ще в мусульманських авторів-сучасників, які вели полеміку з Мухаммадом ібн Абд аль-Ваххабом. Звідси він власне і був запозичений і введений у наукову термінологію західними дослідниками.

Від самого початку ваххабізм, спрямований проти загально прийнятого на той час розуміння ісламу, його норм і традицій, зіштовхнувся з неприйняттям і протидією з боку багатьох релігійних і політичних сил. Неприйняття ваххабізму основною масою сунітських учених пояснюється не лише догматичними розходженнями, а й тим, що дух цього вчення був за різними причинами принципово стороннім традиціоналістському розумінню релігії.

В Америці ісламісти бачать не тільки оплот Ізраїлю, а й осередок “світового зла” – авангард західної ліберальної, матеріалістичної цивілізації, не стільки “християнської”, скільки “безбожною” [8, с. 200–203].

Вороже ставляться ісламісти і до таких країн, як Індія (через Кашміру), Росія (із-за Чечні), Сербія (через Боснію), Ефіопія (через Еритреї). Відповідно, ці країни також є реальними або потенційними «мішенями» для терористичних атак.

Нинішня дійсність є такою, що багато терористичних організацій є прихильниками ісламу. Але варто пам’ятати, що існує велика різниця між ісламським фундаменталізмом і екстремізмом. Ісламський фундаменталізм, як і фундаменталізм будь-якої іншої держави, є безпечним для суспільства: це насамперед будівництво мечетей, відправлення обрядів, взаємодопомога віруючих тощо. Екстремізм має місце тоді, коли фундаменталізм набуває агресивного характеру. В історії людства були такі періоди, коли християнський фундаменталізм

переростав у християнсько-католицький екстремізм: хрестові походи, протистояння католиків з протестантами тощо.

Іслам на шість-сім століть “молодший” за християнство і перебуває приблизно на тій стадії розвитку, на якій перебувало християнство в XII–XV ст., коли воно було агресивним і відіграло головну роль у суспільстві. Зараз те саме відбувається і з ісламом, але становище погіршується тим, що в XXI столітті держави надто розшаровані за рівнем життя їхніх громадян. При цьому більшість мусульманських країн виявилися саме в бідній частині людства, які не схильні миритися з бідністю і вважають її наслідком глобальної несправедливості. Звідси виникають почуття заздрості та ненависті, змішані на релігійній нетерпимості.

Як приклад можна виокремити такі радикально налаштовані організації, як:

Угруповання Абу Сайяф (відома також як Аль-Харакат аль-Ісламія). Визначається як “найменше і радикальне з ісламістських сепаратистських угруповань на півдні Філіппін”. У 1991 році відкололося від Фронту національного звільнення Моро, що діяв на острові Мінданао. За приблизними даними, налічує до 200 бойовиків. Користується підтримкою з боку низки ісламістських угруповань, які базуються на Близькому Сході і в Південній Азії. Лідер – А.А. Джанджалані.

Озброєна ісламська група. Почала діяти в Алжирі з 1992 року після визнання недійсними підсумків виборів, перемогу на яких здобув радикальний Ісламський фронт порятунку. Налічує у своїх лавах декілька тисяч бойовиків. Підтримується алжирською діаспорою за кордоном, насамперед у Європі, а також, за заявою алжирської влади, – Іраном і Суданом.

Хамас (Ісламський рух опору). Засновано наприкінці 1987 року як палестинська філія організації “Брати мусульмани”. Точна кількість членів невідома, має десятки тисяч прихильників. Користується підтримкою палестинської діаспори, Ірану, окремих релігійних діячів у Саудівській Аравії та інших арабських країнах.

Харакат-уль-Муджахедін (колишня Харакат уль-Ансар, відома також як Аль-Хадід, Аль-Парану). Штаб-квартира організації міститься в Пакистані, має табори підготовки на сході Афганістану. Діє в основному в штаті Джамму і Кашмір (Індія). Кілька тисяч озброєних бойовиків перебувають у таборах на території Пакистану, у Кашмірі та прилеглих районах Індії. Користується підтримкою Пакистану, а також частини населення Кашміру. Одним із джерел фінансування є пожертвування, зібрані в Саудівській Аравії та низці інших мусульманських держав.

Хизбаллах (Партія Аллаха, вона ж Організація ісламського правосуддя, Послідовники пророка Мухаммеда). Створена в Лівані в 1982 році, радикальне шіїтське угруповання (штаб-квартира міститься в Лівані). Налічує до 3 тис. членів. Користується підтримкою Ірану та Сирії. Її осередки є в багатьох країнах.

Фронт Тигри звільнення Таміл Ілама. Терористична організація “Тигри звільнення Таміл Ілама” (Сила Ілама, Тамільські тигри, Група Еллалан, ТЗТІ, Liberation Tigers of Tamil Eelam – LTTE) є найпотужнішим тамільським угрупованням у Шрі-Ланці. Була створена 1976 року з метою створення незалежної тамільської держави. Терористи з “Тигрів визволення Таміл Ілама діють під прикриттям таких легальних організацій, як Всесвітня тамільська асоціація (ВТА), Світовий тамільський рух (ВТД), Таміла асоціація світу, Тамільський рух світу, Федерація асоціацій канадських тамілів (ФАКТ), Група Сангіллан. З 1983 року “Тигри звільнення Таміл Ілама ведуть антиурядову діяльність з метою створення на півдні Шрі-Ланки незалежної держави Таміла. За різними даними, налічує від 3 до 6 тис. підготовлених бойовиків і кілька тисяч ополченців. Контролює більшу частину північних і східних провінцій країни. Підтримується великою тамільською діаспорою в Північній Америці, Європі та Індії. За даними американських спецслужб, причетна до контрабанди наркотиків і зброї.

Особливого розголосу проблема ісламського фактора в тероризмі набула після терактів 11 вересня 2001 р. в США, коли

внаслідок дій терористичного угруповання «Аль-Каїда» загинуло майже три тисячі осіб. Після того жахливого теракту в головах людей почав формуватися певний хибний стереотип, що кожен араб є терористом.

Але, якщо копнути глибше, то ми побачимо, що тероризм притаманний багатьом релігіям і не має чітких меж. Як приклад можемо розглянути, що від 1965 до 1990 року в кримському селищі Перевальне був унікальний таємний об'єкт з підготовки іноземних військовослужбовців при Міноборони СРСР.

Тут радянські “специ” вчили вихідців з В'єтнаму, Палестини, Лівії, Куби, Зімбабве, Лівану, Лаосу, Афганістану та інших країн, що розвиваються, “вести диверсійну боротьбу з імперіалістами”.

За 25 років існування “таємної” бази було підготовлено близько 18 тисяч бійців. Аналогічні центри, можливо не такі масштабні, існували й існують в інших країнах, зокрема, у США [1, с. 210–211].

До релігійного контексту ми можемо зарахувати теракт у метро Токіо з використанням отруйного газу, коли вперше була застосована зброя масового знищення. Відповідальність за перший терористичний акт у Світовому торговому центрі в 1993 році, коли через вибух бомби в підземному гаражі повинні були зруйнуватись обидві вежі, лежить на релігійно-культурно орієнтованій групі. Поєднання релігійної мотивації з терористичною стратегією призвело до значного прискорення ескалаційної спіралі та до драматичного збільшення кількості жертв. Це можна пояснити тим, що терористам з релігійною мотивацією не потрібен третій зацікавлений, оскільки вони для обґрунтування власних дій використовують релігійні тлумачення.

Хто під час своїх акцій не повинен зважати на те, що десь серед жертв перебуває особа, яка належить до зацікавленого третього, може діяти набагато нещадніше. Терористи з релігійною мотивацією є власними замовниками того, що вони розглядають як тотальну війну. Тобто, вони самі для себе виводять власні завдання та не потребують інших груп для

обґрунтування. Тому для релігійних терористів не важливі межі застосування сили, які повинні встановити собі нерелігійні терористи для того, щоб справити враження на своїх не зовсім переконаних прибічників, які їх обмежено підтримують. Відсутність прибічників призводить до майже необмеженого застосування сили проти майже нескінченних категорій мети: тобто проти кожного, хто не належить до релігії чи релігійної секти терористів.

Сучасний тероризм і екстремізм у будь-яких проявах тягнуть за собою величезні політичні, економічні і моральні втрати, здійснюють сильний психологічний тиск на маси людей, забираючи все більше ні в чому не винних жертв. За останні 10 років було здійснено понад 6 тисяч актів тероризму, загинуло і було поранено майже 25 тисяч осіб. Ще не так давно тероризм мав характер локального явища. Протягом 80–90-х років минулого століття він став універсальним явищем [12].

На сучасному етапі людство зіштовхнулося з небезпекою міжнародного тероризму. Терористична діяльність у сучасних умовах характеризується такими ознаками: широким розмахом, відсутністю чітко виражених державних кордонів, наявністю зв'язку і взаємодії з міжнародними терористичними центрами та організаціями, а також встановленням зв'язків і взаємодії різних локальних терористичних груп, суворою конспірацією і ретельним підбором кадрів, якісним технічним оснащенням, яке конкурує, а то й перевершує, оснащення урядових військ, наявністю розгалуженої мережі конспіративних сховищ, навчальних баз і полігонів [6, с. 54.]

Цей факт дає нам право вважати, що тероризм став уже чимось більшим і глобальнішим, ніж він був раніше, і те, що цим супер-дієвим “кривавим інструментом” користуються навіть на державному рівні, не дає права називати певну націю чи релігію осередком тероризму.

Література

1. Афанасьев Н.Н. Идеология терроризма / Н.Н. Афанасьев // Социально-гуманитарные знания. – 2001. – №6. – С. 205–219.
2. Антипенко В.Ф. Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика сопрягаемости / В.Ф. Антипенко. – К. : НБУВ, 2007. – 440 с.
3. Журавель В.П. Тероризм. Екстремізм. Сепаратизм / В.П. Журавель. – М. : Изд-во Макбланш, 2005. – 288 с.
4. Литвинов Н.Д. Международный терроризм / Н.Д. Литвинов. – М. : Голос, 1999. – 173 с.
5. Мартыненко Б.К. Политический терроризм – угроза безопасности общества / Б.К. Мартыненко // Социальный порядок – гуманистическому развитию общества : научная конференция, 25–26 октября 2001 г. : тезисы докладов; ч. 1. – Краснодар, 2001. – С. 229–233.
6. Ожиганов Э.Н. Профиль терроризма: природа, цели и мотивация / Э.Н. Ожиганов // Социологические исследования. – 2006. – №2. – С. 52–57.
7. Орешкина Т.Ю. Современный терроризм и борьба с ним / Т.Ю. Орешкина. – М. : ИНИОН, 1993. – 24 с.
8. Сериков А.В. Профилактика политического экстремизма молодежи / А.В. Сериков // Социально-гуманитарные знания. – 2005. – №4. – С. 198–207.
9. Літвак О.М. Психологічні витоки тероризму [Електронний ресурс] / О.М. Літвак. – Режим доступу : <http://www.inter.criminology.org.ua/modules.php?name=Content>
10. Міжнародний тероризм: чи варто його боятися українцям? [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24091489.html>
11. Международный терроризм: психологический аспект [Електронний ресурс] // Энциклопедия терроризма. – Режим доступу : http://www.terrorunet.ru/history/details/newsdetail.html?n_no=35
12. Проблемы терроризма и борьбы с ним: Лицо современного терроризма [Електронний ресурс] // Энциклопедия терроризма. – Режим доступу :

http://terrorunet.ru/history/print/index.html?n_no=30

This article explores the role and place of ethnic and religious terrorism in the world. Analyzed the origin of religious and ethnic terrorism.

Keywords: terrorism, religious terrorism, Islamic fundamentalism, vahabizm, ethnic terrorism.

В статье исследована роль и место этнического и религиозного терроризма в мире. Проанализированы причины возникновения религиозного и этнического терроризма.

Ключевые слова: терроризм, религиозный терроризм, исламский фундаментализм, ваххабизм, этнический терроризм.